

УДК 330.837:339.192

О. Є. Мазур,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
e-mail: mazurelena13@gmail.com

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПАСТОК В ТОРГОВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ УКРАЇНИ

У статті розвивається теорія інституційних пасток, яка застосовується для аналізу торговельного підприємництва. Автором представлено комплекс пасток, виявлених в роздрібній торгівлі України. Наводиться опис пасток і розкриваються причини їх виникнення.

Ключові слова: інституціональні пастки, роздрібна торгівля, торговельне підприємництво.

В структурі торгівлі України найбільш активним сегментом є роздрібна торгівля. Про це свідчать дані табл. 1, які показують стійке випереджувальне зростання роздрібною торгівлі порівняно і з оптовою торгівлею, і з ВВП України. Так, якщо за 2010-2015 рр. приріст ВВП у фактичних цінах становив 76,65%, а оптовий товарооборот зріс на 21,7%, то роздрібна торгівля забезпечувала зростання майже удвічі – на 98,4%. Це доводить, що саме роздрібний сектор торгівлі є рушійною силою, яка забезпечує зростання усієї торговельної галузі.

Однак за зовнішнім фоном позитивної динаміки торгового сектора приховані глибокі деформації інституціонального характеру. Йдеться про феномен інституціональних пасток – стійких, але неефективних норм (інститутів) господарських відносин, які зберігаються навіть при спробах їхнього викорінення [2-4]. Будучи різновидом ефекту блокування (lock-in), пастки не просто уповільнюють розвиток системи, а й сприяють її руйнуванню. Виявлення таких пасток в сфері роздрібною торгівлі, пошук причин їхнього утворення та обґрунтування шляхів руйнування пасток є актуальним завданням і визначило тему статті.

Теорія інституціональних пасток розвивається в роботах В. Полтеровича, Є. Балацького, Є. Попова, В. Лесних, О. Піщуліної та інших вчених. Як справедливо зазначає Є. Балацький, на сучасному етапі розвиток теорії інституційних пасток в основному відбувається шляхом накопичення

та опису прикладів пасток [5]. Відносно роздрібної торгівлі парадигма інституціональних пасток дотепер взагалі майже не розвивалася. Так, серед українських вчених О. Покатаєва була першою, хто констатував наявність інституціональних пасток в торгівлі. Автор визначила деякі загальні та специфічні пастки для торговельної галузі України: специфікацію прав власності, нерозвиненість інфраструктури торговельного бізнесу, монополізму, складність адміністрування та інші [6, 7].

Проте, на наш погляд, накопичення прикладів пасток часто відбувається з недотриманням критеріальної єдності, коли будь-яка проблема прирівнюється до категорії пастки: адже слід відділяти проблеми-причини у розвитку галузі від тих специфічних неоптимальних норм господарської діяльності, які цими причинами індукуються. В роботі [8] автором цієї статті було ідентифіковано та описано чотири характерні для української торгівлі пастки, які утворилися та закріпилися в період пореформеного розвитку економіки: це пастка готівкових розрахунків, пастка «непричетності продавців», пастка плинності кадрів та пастка платіжної дисципліни. Проте наразі ясно, що ними не вичерпується перелік неефективних паттернів, що вкорінилися в українські торгівлі.

Метою статті є продовження розвитку теорії інституціональних пасток в роздрібній торгівлі України, а саме, подальше виявлення та опис ряду неефективних норм і правил, які набули характеру пасток і гальмують висхідний розвиток галузі.

Виокремлення інституціональної пастки залежить від чіткого окреслення рамок, за якими те чи інше явище можна віднести до категорії пастки. Вище було наголошено, що вітчизняні науковці використовують доволі вільну інтерпретацію традиційного означення інституційної пастки як «неефективної стійкої норми», що зумовлює необхідність уточнення економічного змісту цього поняття. Ми будемо тлумачити інституційні пастки як стійкі, але неефективні з точки зору розвитку економіки норми, правила чи поведінкові моделі, які утворюються на рівні господарських відносин різних суб'єктів і зазвичай залишаються незмінними після спроб їхнього руйнування методами адміністративного примусу [8, с. 62]. Це означення дало змогу виокремити ще кілька пасток, які притаманні роздрібній торгівлі України (рис. 1).

Рисунок 1. Інституціональні пастки в роздрібній торгівлі України

Таблиця 1

Динаміка зростання торгівельної галузі за 2010-2015 роки

Показник	2010	1011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010, %
ВВП України у фактичних цінах, млн грн	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1979458	176,65
Індекс фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року	104,1	105,4	100,2	100,0	93,4	90,1	-
Додана вартість в торгівлі: млн грн % до попереднього року	283566 95,83	347459 122,53	382352 110,04	391144 102,3	442955 113,25	288096 83,2	101,6 -
Оптовий товарооборот: млн грн % до попереднього року	968742,9 -	1085248,7 112,03	1076572,9 99,2	1057768 98,25	987957 93,4	1178887,1 119,33	121,7 -
Оборот роздрібно́ї торгівлі: млн грн % до попереднього року	513461,4 115,96	649245,6 126,44	767026,0 118,14	838230,1 109,28	901923,7 107,6	1018778,2 112,3	198,4 -

Джерело: розраховано автором за даними [1].

Пастка вуличної торгівлі. На відміну від європейських країн, де переважна частка торгівлі припадає на організовану торгівлю через сучасні формати, в Україні процеси осучаснення торговельного підприємни-

цтва супроводжуються збереженням істотної економічної ваги вуличної торгівлі, передусім на ринках.

У 2015 р. в Україні функціонувало більше 2,1 тис. ринків із загальною торговою площею понад 18 млн кв. м та з майже 717 тис. торгових місць, які забезпечували зайнятість понад 20 тис. осіб (табл. 2). Аналіз динаміки показує, що кількість та обсяги діяльності ринків поступово скорочуються: за 2015-2010 рр. кількість ринків зменшилася на 22,6%, а кількість працівників – майже на 30%. З одного боку, така тенденція має бути оцінена як вельми позитивна, бо свідчить про поступовий відхід від базарної, неупорядкованої торгівлі до сучасних торгових форматів. Проте бачимо, що скорочення кількості ринків відбувається на тлі стрімкого збільшенням торговельних площ, які зросли за 5 років більш ніж на третину. Фактично відбувається не згортання, а оптимізація ринкової торгівлі, яка виражається у перебудові відкритих ринків на багатофункціональні торговельні комплекси.

Таблиця 2

Характеристики ринків з продажу споживчих товарів в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010 рр., %
Кількість ринків	2758	2698	2647	2609	2177	2134	77,37
Кількість торгових місць на ринках	886299	878987	867080	849735	732750	716591	80,85
Торгова площа ринків, тис. кв. м	13764	13546	13146	21100	18531	18330	133,17
Кількість працівників ринків, осіб	31748	30355	29024	27375	22593	-	71,16*

* 2014 р. до 2010 р. (дані за 2015 р. відсутні)

Джерело: складено автором на основі [9, с. 163; 10, с. 3; 11, с. 3; 12, с. 42].

Проекти модернізації ринків реалізуються в рамках муніципальних та місцевих програм облагородження територій. Проте цей процес протікає надто повільно, бо спроби держави і місцевої влади осучаснити торгівлю на ринках в регіонах наштовхуються на ряд протидіючих факторів, ось деякі з них:

- невміння підібрати якісний пул орендарів при створенні торгових центрів, що відлякує відомі бренди;
- низькі темпи освоєння торговцями правил грамотної роботи в цивілізованих торгових форматах;
- проектування торгових центрів за зразками, що нагадують базари тощо.

Фактично можна констатувати, що зусилля влади ані щодо поступової відмови від базарної торгівлі на користь цивілізованих форматів, ані щодо вдосконалення функціонування роздрібних ринків в напрямі їх перетворення на сучасні торговельно-сервісні комплекси наразі не дали істотних результатів. Ринки не тільки зберігаються, а й розширюють зайнятість, а якість надання торговельних послуг досить перебуває на низькому рівні. Це все дає змогу віднести процеси, що протікають у вуличній торгівлі, до категорії інституціональних пасток.

Однак ситуація не така проста, як здається. Справді, згідно з розповсюдженою думкою, торгівля на ринках є архаїзмом і затримує перехід української торгівлі до цивілізованих її форм, але не можна ігнорувати те, що вона розв'язує дуже важливі соціальні завдання. По-перше, базарна торгівля орієнтована переважно на бідний прошарок населення, яке готове витратити більше часу на пошук дешевших продуктів і для якого мають цінність особистісні стосунки з продавцем. Серед таких людей зберігається часто небезпідставна думка про більш високу якість, свіжість та екологічність продуктів харчування, які реалізуються на ринках. По-друге, вулична торгівля частково вирішує проблему зайнятості в Україні, надаючи робочі місця некваліфікованій робочій силі. По-третє, ринкова торгівля є єдиним доступним каналом продажу сільськогосподарської продукції, виробленої в приватних господарствах селян, які не мають іншої альтернативи їхньої реалізації.

Нині провідні українські ритейлери розглядають формат роздрібних базарів як серйозного конкурента, особливо в невеликих населених пунктах. Треба визнати, що за фасадом необлаштованих ринків, хоча і повільно, але все ж відбуваються якісні структурні зрушення: посилення концентрації бізнесу (формування великих дистриб'юторських організацій, які беруть на себе функції оптової закупівлі та розповсюдження товарів в ринковій мережі), розширення обслуговуючих послуг, впровадження сучасних форм продажу і сервісу, оптимізації асортименту тощо. Поки що споживчі ринки зберігають ключову перевагу перед мережевою торгівлею: вони мають потенціал швидкої адаптації до мінливих умов господарської кон'юнктури. Тому підкреслимо, що інституці-

ональна пастка вуличної торгівлі має дуальний характер і не може бути однозначно визначена як негативне явище. Це треба враховувати при спробах «наведення порядку» в діяльності ринків, що проявляється у примусовому знесенні ринків, перебудові їх на незручні для покупців комплекси, надмірному посиленні державного контролю за діяльністю продавців тощо.

Пастка порушення прав споживачів. Характерною рисою українського ритейлу є систематичне порушення прав споживачів через свідоме пропонування їм дефектних товарних пропозицій. Опортуністична поведінка торгівців має широкий спектр проявів:

- вимоги сплачувати вартість ненавмисно пошкодженого (розбитого) покупцем товару, інколи у кратному розмірі. Що більше ціна такого товару, то більший опір щодо виконання відповідного закону чинять працівники торгових точок, адже адміністрація перекладає усі збитки на персонал;
- продаж продуктів із закінченим терміном придатності. Магазины використовують широкий арсенал хитрощів, щоб продати зіпсований товар: перебивання дати на етикетці, стирання цієї дати, переклеювання етикеток, хімічна обробка швидкопсувних продуктів харчування (м'ясо, риба, готові до вживання вироби) для надання їм косметично привабливого вигляду та інші способи;
- невідповідність ціни на ціннику чи вітрині та ціни у чеку, що дає змогу отримувати додаткові вигоди;
- неправильне зберігання продукції (з порушенням чинних нормативів чи санітарних правил);
- порушення у сервісному обслуговуванні після здійснення купівлі (недотримання термінів надання послуг, низька якість послуг, безпідставні відмови у наданні гарантійного обслуговування тощо);
- продаж за високими цінами неякісної та небезпечної для життя контрафактної продукції побутового призначення (холодильників, витяжок, духових шаф та інших побутових приладів), яка є дешевою імпортною підробкою відомих торговельних брендів або нелегально завозиться в країну і так само складається на неофіційних виробництвах. Такі товари широко реалізуються через неорганізовану торгівлю та лінійний роздріб України.

Боротьба з численними порушеннями здійснюється переважно Державною інспекцією з питань захисту прав споживачів під час проведення планових та позапланових перевірок та через механізм надходження скарг від постраждалих покупців. Аналіз вказує на низький рівень ре-

зультативності держави: так, у 2014 році Держінспекцією було перевірено понад 10,6 тис. суб'єктів господарювання щодо дотримання ними вимог законодавства про захист прав споживачів сфери торгівлі, ресторанного господарства та надання послуг (робіт) [13]. Порушення встановлені у 78,7 % перевіреної кількості. Всього в ході перевірок виявлено понад 46,7 тис. порушень, в тому числі (у відсотках від виявлених):

- відсутність своєчасної та повної інформації – 48,1 %;
- продаж (реалізація) товарів (робіт, послуг) без відповідних супровідних документів – 40,5 %;
- виробництво, продаж (реалізація) товарів, (робіт, послуг), які не відповідають вимогам нормативних документів – 9,8 %;
- обман покупців та замовників – 0,4 %;
- продаж (реалізація) товарів (робіт, послуг) без видачі розрахункового документа, що засвідчує факт купівлі або надання послуг (товарного чи касового чека, квитанції або іншого письмового документа) – 0,2 %;
- порушення обумовлених строків виконання замовлень або/та умов договору (для підприємств, що надають послуги) – 0,5 %;
- відмова споживачу у реалізації його права при придбанні товарів (робіт, послуг) неналежної якості – 0,3%;
- створення перешкод службовій особі у проведенні перевірки якості товарів, виконуваних (виконаних) робіт, надаваних (наданих) послуг – 0,2 %.

Відтак ані розпорядження органу контролю, ані штрафи не стимулюють ритейлерів дотримуватися стандартів якості реалізованої продукції, що є очевидним фактом прояву інституціональної пастки.

Пастка короткострокових стратегій. Зміна макроекономічної державної стратегії з довгострокового планування на короткострокове, яка відбулася під час переходу економічної системи до ринкових основ, спричинила аналогічну переорієнтацію базових цінностей і поведінкової моделі приватного бізнесу. В умовах високого ризику і невизначеності економічні агенти відмовилися від діяльності, що базується на довгострокових інтересах, як від збиткової, та налаштували свою практику на отримання швидкого прибутку [14, с. 88-89]. Роздрібна торгівля є складовою частиною цього процесу, на що вказує низька інвестиційно-інноваційна активність торговельних підприємств. Роздрібний бізнес обрав для себе здебільшого короткострокову інвестиційну модель та не має мотивації вкладати кошти (власні і позикові) у свій розвиток, надаючи перевагу зароблянню «швидких грошей», збільшенню особис-

тих доходів власників та їхнє спрямування на стандартне портфельне інвестування з високим рівнем диверсифікації ризику.

Відмова від довгострокового планування має переважно інституціональні причини, пов'язані зі слабкістю механізмів захисту прав власності, «провалів держави» щодо забезпечення контрактної дисципліни та надмірним адмініструванням. Підприємці мають більші побоювання не щодо банкрутства внаслідок ринкової конкуренції, а щодо збереження власного бізнесу. Відтак значна частка коштів спрямовується не в механізми розвитку, а у механізми захисту бізнесу [15, с. 48]. За слабого захисту прав інтелектуальної власності загострюється проблема некомпенсованої позитивної екстерналії і супутня до неї проблема безбилетника, яка виникає під час впровадження інноваційного проекту [16]. Також існують серйозні проблеми з ефективністю правил, які регулюють контракти в сфері створення і використання інтелектуальних продуктів.

Водночас математично доведено, що чим більше горизонт планування економічного суб'єкта і темпи росту бізнесу, тим більше ймовірність його виходу з інституціональної пастки та здійснення переходу до нової прогресивної норми [17]. Якщо фірма дотримується активної експансіоністської стратегії із завоювання ринку збуту, то вона, швидше за все, буде зацікавлена у виході з пастки; якщо ж компанія надає перевагу депресивній лінії розвитку або не дуже активній виробничій програмі, то вона залишиться в старій, неефективній системі господарювання. Цей принцип підтверджується результатами роботи деяких найбільш ефективних торговельних мереж України, які під час реалізації стратегії розширення здійснили певний прогрес у зниженні плинності кадрів, покращенні рівня якості обслуговування тощо.

Відтак досить інтенсивний економічний ріст сприяє руйнуванню пасток: він запускає механізм «храповика», котрий «виштовхує» компанію на якісно новий рівень розвитку. Фактично реалізується парадокс: економічне зростання породжується тільки економічним зростанням. Для української роздрібної торгівлі це означає, що низький рівень її технологічного розвитку затримує економічне зростання галузі, а відсутність галузевого росту консервує технологічне відставання на тому самому рівні. Бачимо замкнений цикл як свідчення належності дотримання короткострокової стратегії планування до категорії інституціональних пасток.

Пастка ухилення від податків, або тіньового обороту. У 2015 р. населення України витратило на придбання товарів та послуг 1566 млрд грн, в той час як оборот роздрібної торгівлі становив 1019 млрд грн

[1]. Різниця між цими показниками є орієнтовним обсягом тіньової економіки, визначеної методом «витрати населення – роздрібний товарооборот». За нашим розрахунком, в тіні перебувало 547 млрд грн, що відносно офіційного обороту роздрібної торгівлі становило 53,7%. Для порівняння: 2012 р. витрати населення на придбання товарів та послуг склали 1179 млрд грн, а оборот роздрібної торгівлі – 812 млрд грн [18, с. 26, 375], тобто неофіційний сегмент становив 45 % (367 млрд грн). Отже, тіньова частка торгівлі у 2015 р. зросла порівняно з 2012 р. на 8,7 відсоткових пунктів, що свідчить не лише про збереження, а й про поглиблення масштабу інституціональної пастки ухилення від податків.

Ми не будемо детально зупинятися на цьому типі пастки, позаяк він широко висвітлений у науковій літературі і пояснюється нераціональною податковою політикою держави [2]. Додамо тільки, що приховування податків, поряд з чисто економічними факторами, отримує і моральне виправдання, якщо держава заморожує соціальні витрати або підвищує їх незначною мірою.

Пастка зарплат «у конвертах» (різновид пастки ухилення від податків). Найпоширенішим порушенням трудового законодавства є приховування доходів найманих працівників, через яке бюджет втрачає, за найоптимістичнішими оцінками, до 20% надходжень. Найбільший обсяг порушень припадає на торгівлю (розрив з іншими галузями становить від 2 до 5 разів).

Усі заходи, які протягом багатьох років вживала держава для викорінення цього негативного явища, виявилися нерезультативними. Загроза адміністративної відповідальності для працівника, а кримінальної – для роботодавця не спрацьовує, адже працівники вкрай рідко звертаються зі скаргами. Крім того, підприємці найчастіше відбуваються штрафами і попередженнями. Кардинально не вирішують проблеми і постійні намагання з боку державних органів асоціювати тіньові зарплати з життям без гарантій: цей механізм пробуксовує через низький рівень і якість соціальних державних послуг населенню. Крім того, працівники усвідомлюють, що соціальні відрахування з їхньої зарплати спрямовуються не на власні майбутні пенсії, а на підтримання життя нинішніх пенсіонерів. І хоча рівень податкового навантаження на фонд зарплати у 2015 р. знизився з 56,9 % до 35,2 %, він залишається доволі високим для збіднілого населення.

Виплата зарплати в конвертах підпадає, таким чином, під класичне означення інституціональної пастки, джерелом якої є надмірне податкове навантаження на фонд зарплати і вкрай неефективне його

кінцеве використання. Відтак роботодавці і працівники не мають мотивації для оприлюднення реальних обсягів зарплати з суто економічних причин: перші в такий спосіб оптимізують витрати, а другі підвищують доходи.

За весь період існування тіньового сектору доходів у бізнесі було вироблено кілька відносно легальних схем ухилення від податків при виплаті зарплат: через не враховану в касі готівку, операції з переведення коштів на рахунок та з рахунку підприємця-фізичної особи, нарахування дивідендів, оформлення працівника не на повний робочий день або за угодою стажування, оформлення довгострокової поверненої допомоги працівникам та інші. Йдеться фактично про утворення та закріплення низки деструктивних норм, які також мають риси пасток.

Будь-які заходи з посилення жорсткості покарання за виплату тіньових зарплат тільки загострять проблему і призведуть до утворення інших пасток, адже спрямовуються не на причину, а на наслідок.

Пастка корупції. Механізм корупційної пастки аналогічний до двох попередніх і також достатньо глибоко вивчений в роботах сучасних інституціоналістів. Його дія виражається у створенні неофіційної, але стійкої і взаємовигідної співпраці підприємців та державних контролюючих органів (податкової інспекції, пожежної служби, санепідемстанції та десятків інших структур). Участь у корупційних схемах знижує сукупні витрати підприємців порівняно з тими, якими б вони були в разі функціонування в рамках закону. Базовими факторами виникнення пастки є податковий і адміністративний законодавчий пресинг, нераціональність державної політики, висока диференціація доходів, а також розмиття моральних норм та слабкість механізмів державного і суспільного контролю [2, с. 18-19]. Спроби антикорупційної трансформації, що час від часу ініціюються державою, не мають відчутного успіху не тільки в силу зазначених факторів, а й тому, що оцінюються підприємцями не з точки зору підвищення ефективності регламентації господарських процесів, а з позиції потенційних загроз стійкості усталеної інституціональної системи [19].

Дослідження фундаментальних причин утворення інституціональних пасток в роздрібній торгівлі показало, що вони з'явилися як у вигляді побічних ефектів інституційних макроекономічних перетворень, так і як наслідок стратегічних помилок реформ інституціональної трансплантації, що проводилися в Україні починаючи з 90-х рр. XX ст. Збереження утворених в інституціональному середовищі проблем та перетворення їх на деформації призвело до того, що тривалий час роздрібна торгівля функціонує в інституціональному полі, яке характеризується надмірною

складністю, зарегульованістю і суперечливістю. Нормативний масив стосовно торгової діяльності не може бути кваліфікований як єдина, цілісна, прозора і зрозуміла система, спрямована на створення сприятливого бази для господарсько-торговельної діяльності.

Сьогодні відсутні підстави сподіватися на самостійний вихід роздрібною торгівлі з інституціональних пасток. Якщо прийняти до уваги, що окремим агентам не вигідно одноосібно відхилятися від пастки, то єдиним виходом бачиться посилення координаційних дій та синхронний перехід всіх учасників (або їхньої більшості) до альтернативної норми. В осяжній перспективі це можливо лише за участі держави, яка має узяти на себе роль ініціатора і активного провідника реформ дерегуляції підприємницької діяльності.

Однак завдання ускладнюється тим, що державне управління протягом пореформеного періоду вже продемонструвало свою економічну неспроможність в розробці та реалізації дієвої торгової та підприємницької політики. Відсутність будь-яких прогресивних зрушень привели до набуття системою управління ряду організаційних патологій, що визначають низьку якість прийнятих регуляторних рішень. На наше переконання, саме патології, що набули системного характеру, є фундаментальним вузлом напруги у сфері управління торгівлею і підприємництвом. Прикладами патологій є неефективні, але усталені практики прийняття та реалізації управлінських рішень (норм, законодавчих актів, інструкцій тощо) на державному рівні. Наприклад: нове рішення приймається для тимчасової заміни старого, а потім відбувається повернення до попереднього стану; замість радикальних реформ пропонуються «косметичні» зміни, які дають короткочасний ефект; приймаються цілком адекватні та корисні державні рішення, проте їхня дія швидко нівелюється прийняттям інших норм протилежної спрямованості і т.п.

Вважаємо, що шлях до виходу з ситуації, що склалася, лежить передовсім в площині розробки та реалізації ряду системних реформ, спрямованих на реформування системи державного управління, демонополізацію, розвиток конкуренції, забезпечення механізмів дієвого захисту прав власності бізнесу, перебудову судової системи, проведення кардинальної адміністративної реформи, зниження податкового пресингу, впорядкування стосунків між бізнесом і державою, підвищення ролі місцевого самоврядування. Ці реформи мають носити дійсний, а не імітаційний характер.

Подальші наукові розвідки з досліджуваної тематики повинні стосуватися пошуку глибинних причин і механізмів функціонування ви-

явлених інституціональних пасток на основі деталізованого теоретичного та емпіричного аналізу. Це можливе, на нашу думку, лише за умов проведення польових соціологічних досліджень на предмет вивчення мотивації контрагентів, які віддають перевагу дотриманню об'єктивно неефективних правил поведінки. Знання про мотиви та стимули підприємців дасть змогу науково обґрунтувати шляхи виходу з пасток.

Список використаної літератури

1. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 28.11.15). – Назва з екрану.
2. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 35. – Вып. 2. – С. 3-20.
3. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 24-50.
4. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ : перспективные траектории / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 2006. – Т. 42. – № 1. – С. 3-18.
5. Балацкий Е. М. Институциональные и технологические ловушки : калейдоскоп идей [Электронный ресурс] / Е. В. Балацкий // Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/202594/>. (дата 20.11.15). – Название с экрана.
6. Покатаєва О. В. Державне регулювання інституціональних трансформацій торговельно-економічних відносин : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня... д-ра екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Покатаєва. – Донецьк, 2010. – 32 с.
7. Покатаєва О. В. Інституціональні пастки внутрішньої торгівлі і шляхи їх подолання / О. В. Покатаєва // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5 (95). – С. 85-93.
8. Мазур О. Є. Інституційні пастки роздрібної торгівлі України / О. Є. Мазур // Економічна теорія. – 2014. – № 2. – С. 61-69.
9. Роздрібна торгівля України у 2012 році. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / [Під загальним керівництвом В. О. Піщейка]. – Київ, 2013. – 173 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 28.11.15). – Назва з екрану.
10. Наявність і використання торгової мережі на ринках на 1 січня 2014 року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Київ, 2014. – 47 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 28.11.15). – Назва з екрану.
11. Наявність і використання торгової мережі на ринках на 1 січня 2016 року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Київ, 2016. –

- 42 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 28.11.15). – Назва з екрану.
12. Роздрібна торгівля України у 2014 році. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Київ, 2015. – 152 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 28.11.15). – Назва з екрану.
 13. Звіт про виконання Плану роботи Держспоживінспекції України та покладених на неї завдань за 2014 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsiu.gov.ua/content/zviti.html>. (дата 29.11.15). – Назва з екрану.
 14. Пищуліна О. М. Застосування теорії «інституційної пастки» для аналізу макроекономічної політики / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2. – С. 85-91.
 15. Вишнеvский В. Инновации, институты и эволюция / В. Вишнеvский, В. Дементьев // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 41-62.
 16. Малкина М. Ю. Институциональные ловушки инновационного развития российской экономики [Электронный ресурс] / М. Ю. Малкина // Journal of institutional studies (Журнал институциональных исследований). – 2011. – Том 3. – № 1. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalnye-lovushki-innovatsionnogo-razvitiya-rossiyskoj-ekonomiki>. (дата 29.11.15). – Название с экрана.
 17. Балацкий Е. В. Функциональные свойства институциональных ловушек / Е. В. Балацкий // Экономика и математические методы. – 2002. – Т. 38. – № 3. – С. 54-72.
 18. Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс] / [За ред. О. Г. Осауленка]. Київ, 2012. – 552 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата 29.11.15). – Назва з екрану.
 19. Голоvко М. В. К вопросу об эффективности институциональной среды малого предпринимательства [Электронный ресурс] / М. В. Голоvко // Экономические исследования. – 2012. – № 4 (12). – Режим доступу : <http://www.erce.ru/internet-magazine/magazine/32/497/>. (дата 29.11.15). – Название с экрана.

Стаття надійшла 01.12.2015 р.

Е. Е. Мазур,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки и управління

Одесского національного университета имени И. И. Мечникова

Французский бульвар 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

e-mail: mazurelena13@gmail.com

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ЛОВУШЕК В ТОРГОВОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье развивается теория институциональных ловушек, которая применяется для анализа торгового предпринимательства. Автором представлен ком-

плекс ловушек, обнаруженных в розничной торговле Украины. Приводится описание ловушек и раскрываются причины их возникновения.

Ключевые слова: институциональные ловушки, розничная торговля, торговое предпринимательство.

О. Ye. Mazur,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Economics

and Management department

of Odesa I. I. Mechnykov National University

24/26 Frantsuzskiy Boulevard, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: mazurelena13@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL TRAPS THEORY IN UKRAINIAN RETAIL BUSINESS

Summary

The retail trade is the most active segment in Ukrainian trade structure. However the positive dynamics of the trade sector hides a deep strain of an institutional nature. The aim of the article is the continuation of the institutional traps theory's development in Ukrainian retail trade, namely, the further identification and description of a number of inefficient rules and regulations which have grown into traps and hinder the upward industry's development.

The article presents the author's interpretation of the institutional trap and identifies a number of traps inherent to Ukrainian retail trade sector. The following traps are described: the trap of street trading, the trap of consumer rights' violation, the trap of short-term strategies, the tax evasion trap, the trap of salaries in envelopes (a kind of tax evasion trap) and the corruption trap.

The fundamental causes of institutional traps formation in the retail trade are determined. It is pointed that the traps are capable of growing stronger because of the pathological incapability of the government to implement the truly systemic, rather than imitating, institutional reforms.

Further scientific research on the topic of study should be related to the search of underlying causes and of institutional traps functioning mechanisms identified on the basis of a detailed theoretical and empirical analysis. It is possible, for example, in the course of the field sociological research for the study of contractors' motivation which prefer to observe objectively inefficient rules of conduct.

Keywords: institutional traps, retail trade, trade business.

References

1. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Ofitsiyniyi sait. [State Statistics Committee of Ukraine. Official web-site]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
2. Polterovych, V. M. (1999). *Institutsionalnye lovushki i ekonomii*

- cheskie reformy [Institutional traps and economic reforms]. *Ekonomika i matematicheskie metody – Economics and Mathematical Methods*, vol. 35, № 2, pp. 3-20. [in Russian].
3. Polterovych, V. M. (2001). Transplantatsiia ekonomicheskikh institutov [Transplantation of Economic Institutions]. *Ekonomicheskaiia nauka sovremennoy Rossii – Economics of Contemporary Russia*, 3, pp. 24-50. [in Russian].
 4. Polterovych, V. M. (2006). Strategii institutsionalnykh reform : perspektivnye traektorii [Strategies for institutional reforms : perspective trajectories]. *Ekonomika i matematicheskie metody – Economics and Mathematical Methods*, vol. 42, № 1, pp. 3-18. [in Russian].
 5. Balatskiy, E. M. Institutsionalnye i tekhnologicheskie lovushki : kaleydoskop idey [Institutional and technological traps : a kaleidoscope of ideas]. Retrieved from <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/202594/>. [in Russian].
 6. Pokataieva, O. V. (2010). Derzhavne rehuliuivannia instytutsional'nykh transformatsiy torhovel'no-ekonomichnykh vidnosyn [State regulation of institutional transformation of trade and economic relations] : avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia... d-ra ekon. nauk : 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom» [Author. of Dis. for the degree ... Dr. Econ. Sciences : 08.00.03 «Economics and management of national economy»], Donetsk, – 32 p. [in Ukrainian].
 7. Pokataieva, O. V. (2009). Institutsional'ni pastky vnutrishn'oi torhivli i shliakhy yikh podolannia [Institutional traps in domestic trade and ways to overcome them]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, 5 (95), pp. 85-93. [in Ukrainian].
 8. Mazur, O. Ye. (2014). Instytutsiyni pastky rozdribnoi torhivli Ukrainy [Institutional traps in the Ukrainian retail trade]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 2, pp. 61-69. [in Ukrainian].
 9. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2012 rotsi. Statystychnyy zbirnyk (2013). [Retail in Ukraine 2012. Statistical Yearbook]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
 10. Naiavnist' i vykorystannia torhovoii merezhi na rynkakh na 1 sichnia 2014 roku. Statystychnyy biuleten' (2014). [Availability and use of distribution network in the markets on January 1, 2014]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
 11. Naiavnist' i vykorystannia torhovoii merezhi na rynkakh na 1 sichnia 2016 roku. Statystychnyy biuleten' (2016). [Availability and use of distribution network in the markets on January 1, 2016]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
 12. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2014 rotsi. Statystychnyy zbirnyk (2015). [Retail in Ukraine in 2014. Statistical Yearbook]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
 13. Zvit pro vykonannia Planu roboty Derzhspozhyvinspektsii Ukrainy ta pokladykh na nei zavdan' za 2014 rik (2014). [Report on the Work Plan of the State Consumer Inspection of Ukraine for 2014]. Retrieved from <http://www.dsiu.gov.ua/content/zviti.html>. [in Ukrainian].

14. Pyshchulina, O. M. (2012). Zastosuvannya teorii «instytutsiynoi pastky» dlia analizu makroekonomichnoi polityky [Applying the theory of «institutional traps» for the analysis of macroeconomic policies]. *Stratehichni priority – Strategic Priorities*, 2, pp. 85-91. [in Ukrainian].
15. Vishnevskiy, V. (2010). Innovatsii, instituty i evoliutsiia [Innovation, institutions and the evolution]. *Voprosy ekonomiki – Questions of economy*, 9, pp. 41-62. [in Russian].
16. Malkina, M. Yu. (2011). Institutsionalnye lovushki innovatsionnogo razvitiia rossiyskoy ekonomiki [Institutional traps of innovative development of the Russian economy]. *Journal of institutional studies*, 3. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalnye-lovushki-innovatsionnogo-razvitiya-rossiyskoy-ekonomiki>. [in Russian].
17. Balatskiy, E. V. (2002). Funktsionalnye svoystva institutsionalnykh lovushek [Functional properties of institutional traps]. *Ekonomika i matematicheskie metody. – Economics and Mathematical Methods*, vol. 38, № 3, pp. 54-72. [in Russian].
18. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik (2012). [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
19. Golovko, M. V. (2012). K voprosu ob effektivnosti institutsionalnoy sredy malogo predprinimatelstva [To a question about the effectiveness of the institutional environment of small business]. *Ekonomicheskie issledovaniia. – Economic research*, 4 (12). Retrieved from <http://www.erce.ru/internet-magazine/magazine/32/497/>. [in Russian].